

HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71
HOLLAND FESTIVAL '71

R.A.I.-CONCERT

25 juni 1971

CONCERTGEBOUWORKEST

HOLLAND FESTIVAL

Belangrijke reductie tegen inlevering van deze

Uitnodiging

voor de bezoeker van het RAI-concert:

donderdag 8 juli 1971,

20.15 uur in het Concertgebouw:

CONCERTGEBOUWORKEST

o.l.v. HANS VONK

m.m.v. Sophia van Sante, mezzo-sopraan

Elisabeth Lugt, sopraan

Geheel Nederlands programma t.g.v. het 60-jarig
bestaan van het Genootschap van Nederlandse
componisten:

Escher – Musique pour l'esprit en deuil

Vermeulen – La Veille

M. Mengelberg – Anatooloese

Pauze

W. F. Bon – 1e symfonie

Pijper – 3e tafereel uit 'Halewijn'

Pijper – 6 symfonische epigrammen

Normale toegangsprijs f 7,50 p.p. (a.i.)

Op vertoon van dit biljet maximaal 2 plaatsen à
f 3,50 p.p. (a.i.) verkrijgbaar aan de kassa van het
Concertgebouw, geopend op werkdagen van 10-15 uur

Bernard Haitink

Gré van Swol-Brouwenstijn

Er is een tijd van komen en van gaan – vele malen heeft Gré Brouwenstijn deze uitspraak als antwoord gegeven, wanneer haar bij interviews of door trouwe bewonderaars werd gevraagd waarom zij in 1971 haar operacarrière wenste te beëindigen, nadat reeds in november 1969 in de pers de eerste aankondigingen verschenen over haar naderend afscheid van het toneel.

Er is ongetwijfeld moed voor nodig hieraan zelf en uit eigen vrije wil een einde te maken op een moment dat de stem nog in volle glorie kan stralen en het interpretatieve vermogen een artieste in staat stelt steeds weer nieuwe aspecten in de vertolkingen naar voren te doen komen. Gré Brouwenstijn brengt die geestelijke moed op omdat zij in de herinnering wil blijven voortleven zoals zij was op het toppunt van haar kunnen en niet zoals zij bij voortzetting van haar carrière misschien zou worden door het klimmen van de jaren en de daarmee onvermijdelijk gepaard gaande vermindering van vocale vermogens.

Gré Brouwenstijn werd geboren in Den Helder. Zij groeide op in Amsterdam waar zij bij Boris Pelsky en later bij Johannes den Hertog studeerde aan het Amsterdams Muzieklyceum. Bij Jaap Stroomenbergh en bij Mario Cordone in Italië voltooide zij haar opleiding waarna in later jaren eerst door Ruth Horna en toen door

Jo van der Meent de zorg voor haar stem werd overgenomen. Haar operadebuut maakte Gré Brouwenstijn in 1940 als Eerste Dame in Mozarts *Die Zauberflöte*, maar de oorlog belemmerde een voortzetting van haar toneelcarrière en zij bepaalde zich tot de radio, en werd lid van het Omroepkoor. Direct na de oorlog kwam zij bij de Nederlandse Opera Stichting als eerste sopraan. Al spoedig zong zij toen een van de partijen die haar gedurende haar gehele loopbaan zouden begeleiden: de titelrol in Puccini's *Tosca*. Een historische datum in de carrière van Gré Brouwenstijn is ongetwijfeld geweest 15 november 1949 toen zij voor de eerste maal de partij van Leonore in Beethovens *Fidelio* vertolkte bij de Nederlandsche Opera in Amsterdam. Als *Fidelio* heeft zij de wereld veroverd.

Engeland, en met name het beroemde Royal Opera House Covent Garden, werd een tweede vaderland voor Gré Brouwenstijn, nadat zij er in 1951 was gedebuteerd als *Aida*. Zij zong er in de loop der jaren o.m. nog in *Il Trovatore*, *Otello*, *Don Carlo*.

Maar niet alleen in het Italiaanse repertoire heeft Gré Brouwenstijn zowel in Europa als in Noord- en Zuid-Amerika geschitterd. Voor een aantal partijen uit het Wagner-repertoire heeft zij het uitvoeringsniveau gesteld na haar debuut te Bayreuth in 1954 als Elisabeth in *Tannhäuser*. Haar vertolking van de entree-aria van Elisabeth: 'Dich teure Halle' behoort tot de grootste die ooit in Wagners eigen theater te horen zijn geweest en haar Sieglinde in *Die Walküre* geldt er nog altijd als het ideaal.

Het is ondoenlijk in kort verband een volledig overzicht te geven van de carrière van Gré Brouwenstijn. Zij was een uitermate veelzijdig kunstenares die zowel Rezia in Webers *Oberon* als Rosalinde in Johann Strauss' *Die Fledermaus* voorbeeldig zong. Op haar repertoire stonden (in willekeurige volgorde) ook partijen als Donna Anna in *Don Giovanni* en de Gravin in *Le nozze di Figaro* van Mozart, Martha in *Tiefland* van D'Albert, Senta in Wagners *Der fliegende Holländer*, Santuzza in Mascagni's *Cavalleria rusticana*, Amelia in Verdi's *Un ballo in maschera*, Tatjana in Tsjaikowsky's *Eugen Onegin*, Agathe in Webers *Der Freischütz*, Elsa in Wagners *Lohengrin*, de titelrol in *Iphigénie en Tauride* van Gluck, Chrysothemis in *Elektra* van Richard Strauss en niet vergeten mag worden de laatste partij die zij instudeerde: de Marschallin in *Der Rosenkavalier* van Richard Strauss. Daarnaast zong zij in de concertzaal ook nog de sopraanpartijen in Beethovens Negende symfonie, Dvořák's *Stabat Mater* en het *Requiem* van Verdi.

Nu dan definitief het doek valt over haar grootse carrière resten ons nog slechts plaatopnamen, oude programma's en herinneringen aan haar stralende persoonlijkheid, haar innige zang en haar doorleefde vertolkingen waarmee zij ons zo ontelbaar vele malen wist te ontroeren.

Klaas A. Posthuma

Het toilet van mevrouw Gré van Swol-Brouwenstijn werd ontworpen door Edgar Vos.

Richard Wagner: Lohengrin

Tijdens zijn, als gewoonlijk door stormachtige bijverschijnselen omgeven, verblijf in Parijs van 17 september 1839 tot 7 april 1842 had Richard Wagner twee oude sagen leren kennen: 'Der Sängerkrieg auf Wartburg', waaruit *Tannhäuser* is ontstaan, en het verhaal van de Graalridder Lohengrin, waarop zijn opera *Lohengrin* is gebaseerd. Men neemt aan dat het gedicht 'Der Sängerkrieg auf Wartburg' omstreeks het midden van de 13e eeuw is ontstaan en in dit gedicht wordt ook de sage van Lohengrin verhaald. Met fragmenten uit deze twee werken van Wagner opent het RAI-concert van hedenavond en allereerst weerklinken dan de voorspelen tot de 1e en 3e akte van *Lohengrin*. Voorspelen – niet ouvertures, zoals de componist zelf nadrukkelijk heeft aangegeven. Immers: een ouverture tot een opera is gebaseerd op een aantal in de opera voorkomende melodieën die de componist tot een soort 'potpourri' heeft verwerkt. Vanaf *Lohengrin* tot en met zijn laatste werk *Parsifal* heeft Wagner echter deze werkwijze niet meer gevolgd, maar gebruikte hij zijn muzikale-inleidingen-bij-gesloten-doek om de toehoorder voor te bereiden op de sfeer van het werk dat hij gaat horen. Nog in *Tannhäuser*, het werk dat onmiddellijk vóór *Lohengrin* werd gecomponeerd, is de ouverture op traditionele wijze samengesteld uit fragmenten van o.m. het beroemde Pelgrimskoor en de Venusberg-muziek. Maar het voorspel tot de eerste akte van *Lohengrin* schildert in bedwelmende muzikale kleuren datgene wat reeds is gebeurd voor het verhaal van de opera zelf zich voor de toehoorder gaat ontrollen: de engelenschaar die naar de aarde afdaalt met de Graal, de schotel waarin Jozef van Arimathéa het uit de speerwond gestroomde bloed van Christus heeft opgevangen. Deze Graal wordt door de engelen in de hoede gesteld van een broederschap van ridders, waarvan Lohengrin, zoon van de Graalkoning Parsifal, lid is. Ook het voorspel tot de derde akte is sfeerschildering; Lohengrin heeft Elsa von Brabant weten te zuiveren van de beschuldiging als zou zij haar broeder om hebben laten komen en als dank voor deze redding schenkt zij haar hand aan de onbekende ridder, wiens naam zij niet weet en ook niet mag weten en die is aangekomen op een door een zwaan voortgetrokken bootje. De derde akte begint met het arriveren van de bruidstoet in de huwelijksvertrekken, maar voor het doek opgaat weerklinkt het voorspel waarin een muzikale schildering van het huwelijksfeest wordt gegeven.

Richard Wagner, naar een portret door Cäsar Willich uit 1847

Richard Wagner: Tannhäuser

Op 28 april 1848 heeft Wagner de partituur van *Lohengrin* voltooid en iets meer dan drie jaar tevoren, op 13 april 1845 schreef hij de laatste noten neer van *Tannhäuser*. Het werk is gebaseerd op een zangerswedstrijd die in 1206 moet hebben plaatsgevonden in de Wartburg, maar dit gegeven is niet historisch. De hoofdpersoon van deze wedstrijd is in de sage Heinrich von Ofterdingen. Wagner echter baseerde zijn opera op de eerst een eeuw later voor de eerste maal aangetroffen Tannhäuser-sage en vermengde beide, waardoor de hoofdpersoon in de opera afwisselend Tannhäuser en Heinrich wordt genoemd. Tijdens de oorspronkelijke, in de opera niet meer voorkomende, zangwedstrijd heeft Tannhäuser een loflied gezongen op de erotische en lichamelijke liefde, een onderwerp dat in die dagen volledig taboe was. Hij is daarop verjaagd van het hof van Landgraaf Hermann von Thüringen tot groot verdriet van diens nicht Elisabeth, die de door Tannhäuser in zijn lied bezongen liefde voor de jonge ridder voelt. Na een jarenlange afwezigheid keert Tannhäuser nu naar de Wartburg terug en betreedt Elisabeth voor het eerst weer de zaal waar hij destijds zijn fatale lied zong en waar zij al die jaren niet meer is geweest. Haar vreugde over Tannhäusers terugkeer uit zij in haar extatische begroeting van de zaal:

Elisabeth:

Dich, teure Halle, grüss ich wieder,
froh grüss ich dich, geliebter Raum!
In dir erwachen seine Lieder
und wecken mich aus düstrem Traum.
Da er aus dir geschieden,
wie öd erschienst du mir!
Aus mir entfloh der Frieden,
die Freude zog aus dir!
Wie jetzt mein Busen hoch sich hebet,
so scheinst du jetzt mir stolz und hehr.
Der dich und mich so neu belebet,
nicht weilt er ferne mehr.
Sei mir gegrüsst! Sei mir gegrüsst!
Du teure Halle, sei mir gegrüsst!

Pietro Mascagni: Cavalleria rusticana

Zelden is een componist met zijn eerste werk zo snel tot wereldroem geklommen als Pietro Mascagni met zijn *Cavalleria rusticana*.

Hij wist er namelijk in 1889 een prijsvraag van de Italiaanse muziekuitgeverij Sonzogno mee te winnen en het gevolg was dat het werk op 17 mei 1890 in het Teatro Costanzi te Rome voor de eerste maal werd uitgevoerd met Gemma Bellincioni en haar man Roberto Stagno in de hoofdrollen als Santuzza en Turiddu. De één akte omvattende opera is gebaseerd op het gelijknamige toneelstuk van Giovanni Verga, waarin het zwangere Siciliaanse boerenmeisje Santuzza door haar minnaar Turiddu wordt verlaten omdat deze een verhouding is aangegaan met Lola, de vrouw van de voerman Alfio. In haar wanhoop licht Santuzza de voerman in over wat er tussen zijn vrouw en Turiddu voorvalt en in het daaruit voortvloeiende tweegevecht tussen de mannen wordt Turiddu gedood.

Het Intermezzo, tevens het beroemdste van alle tussenspelen uit de gehele operaliteratuur, weerklinkt in het werk na het grote duet tussen Santuzza en Alfio, waarin Alfio verneemt dat zijn vrouw en Turiddu een verhouding hebben. Het geeft nog eens een muzikale schildering van de vredige sfeer die oorspronkelijk in het dorp heerste op deze Paasmorgen die tot zulk een wreed einde zal komen.

Voordien reeds heeft Santuzza de waarheid over Turiddu en haarzelf verteld aan Lucia, de moeder van haar ex-minnaar:

Santuzza:

Voi lo sapete, o mamma,
prima d'andar soldato
Turiddu aveva a Lola
eterna fè giurato.
Tornò, la seppe sposa,

e con un nuovo amore
volle spegnar la fiamma
che gli bruciava il core.
M'amò... l'amai!
L'amai, ah! l'amai!

Quell' invida d'ogni delizia mia,
del suo sposo dimentica,
arse di gelosia.
Me l'ha rapito!
Priva dell'onor mio rimango,

Lola e Turiddu s'amano,
io piango.
Io son dannata, io son dannata!
Andate, o mamma, ad implorare
Iddio
e pregate per me. Verrà Turiddu,
vo'supplicarlo un'altra volta
ancora!

U weet, moeder, dat
voor hij soldaat werd
Turiddu eeuwige trouw
had gezworen aan Lola.
Teruggekeerd vond hij haar
getrouwd
en met een nieuwe liefde
trachtte hij de vlam te doven
die hem het hart verteerde.
Hij hield van mij... ik hield van hem!
Ik hield van hem, oh, ik hield van
hem!

Zij was jaloers op mijn geluk,
vergat haar echtgenoot,
brande van jaloezie.
Zij heeft hem van mij gestolen!
Beroofd van mijn eer ben ik alleen
gebleven,

Lola en Turiddu zijn verliefd
terwijl ik ween in bittere wanhoop.
Ik ben vervloekt, ik ben verdoemd!

Ga, moeder, God smeken
en bidden voor mij. Turiddu komt,
ik zal hem nogmaals smeken!

Giacomo Puccini: Tosca

Toen op 14 januari 1900 de wereldpremière werd gegeven van *Tosca* in het Teatro Costanzi te Rome (met als dirigent Leopoldo Mugnone, die ook de eerste voorstelling van *Cavalleria rusticana* had gedirigeerd), was dat de vijfde opera die uit de pen van Giacomo Puccini was gevloeid. Het denkbeeld om het werk te schrijven kreeg hij reeds tijdens het componeren van *La Bohème* doordat hij de legendarische actrice Sarah Bernhardt zag in het gelijknamige toneelstuk van Victorien Sardou, waarop ook de opera is gebaseerd. Puccini's opera had zo'n succes dat het werk reeds in 1901 aan de Metropolitan Opera in New York werd opgevoerd. Een wereldsucces werd *Tosca* echter vooral door de interpretatie van de titelrol door Gemma Bellincioni, die ook Santuzza heeft gecreëerd (zij zong het werk nog in 1924 in ons land, toen zij de zestig reeds was gepasseerd). *Tosca* behoort tot de pijlers van het Italiaanse operarepertoire en elke sopraan heeft de grote aria 'Vissi d'arte' op haar repertoire. Een aria die voorkomt in het tweede bedrijf waar de gevierde operazangeres Floria Tosca wordt ondervraagd door de Romeinse politiechef Baron Scarpia die haar minnaar, de schilder Mario Cavaradossi in zijn macht heeft. Scarpia is zelf verliefd op Tosca en belooft haar de vrijheid van Cavaradossi wanneer Tosca bereid is zich aan hem te geven. Zij weigert wanhopig en zinkt uitgeput op een sofa neer waar zij zich overgeeft aan een overpeinzing over haar leven – het enige moment overigens in de opera waarin de handeling volledig wordt stilgezet, maar wel een moment van onvergelijkelijke muzikale schoonheid:

Tosca:

Vissi d'arte, vissi d'amore,

non feci mai male
ad anima viva!

Con man furtilva
quante miserie conobbi, aiutai.

Sempre con fè sincera,
la mia preghiera

ai santi tabernacoli salì.

Sempre con fè sincera,
diedi fiori agli altar.

Nell'ora del dolore perchè,
perchè, Signore,

perchè me ne rimuneri così?

Diedi gioielli della Madonna al
manto,

i diedi il canto,
agli astri, al ciel,

che ne ridean più belli.

Nell'ora del dolor perchè, perchè,

Signor, ah!

perchè me ne rimuneri così?

Ik heb geleefd voor de kunst en
voor de liefde,

en heb nooit kwaad gedaan
aan een levende ziel!

In het geheim

heb ik leed helpen verzachten.

Met een altijd oprecht geloof,

heb ik mijn gebeden

opgedragen voor het heilige altaar.

Met een altijd oprecht geloof,

heb ik bloemen op het altaar gelegd.

Waarom, in het uur van mijn smart,

waarom, o Heer,

waarom beloont Ge mij zo?

Ik heb juwelen voor de mantel van

de Madonna geschonken,

en gezangen opgedragen

aan de sterren, aan de hemel,

die er schoner door fonkelden.

In het uur van mijn smart,

waarom, waarom,

o Heer!

waarom beloont Gij mij zo?

P. I. Tsjaikowsky: Romeo en Julia

De rond 1594-'95 door William Shakespeare geschreven tragedie *Romeo en Julia* heeft een groot aantal componisten geïnspireerd. De meest bekende is zonder twijfel Charles Gounod met zijn *Roméo et Juliette*, welke opera in 1867 te Parijs voor de eerste maal werd vertoond; bekend is ook geworden de compositie welke Hector Berlioz op dit gegeven vervaardigde, de dramatische symfonie *Roméo et Juliette*, op. 17, opgedragen aan Paganini, waarvoor Emile Deschamps enkele teksten schreef. Voorts is er nog de opera *I Capuleti ed i Montecchi* van Vincenzo Bellini, eveneens gebaseerd op Shakespeares toneelstuk, terwijl daarnaast Sergej Prokofjew in de jaren 1935-'36 door dezelfde tragedie werd geïnspireerd tot een groot ballet.

Voordien echter had een andere Russische componist zich reeds tot het thema van de Veronese minnaars aangetrokken gevoeld en er een symfonisch gedicht over geschreven, dat tot het schoonste uit zijn oeuvre behoort: Peter Iljitsj Tsjaikowsky die de Ouverture-fantasie *Romeo en Julia* componeerde. Het werk kwam tot stand in 1869 en werd door de componist zelf in achtereenvolgens 1870 en 1880 gereviseerd. De fraaie, uitermate sfeervolle thema's, de vormgeving en de prachtige orkestrering hebben deze ouverture-fantasie niet alleen gemaakt tot Tsjaikowsky's belangrijkste symfonische gedicht, maar tot een van de meesterwerken uit de gehele literatuur.

Het werk begint met een langzame introductie, donker van kleur die als het ware het tragische einde reeds voorspelt; het hoofdthema van het allegro schildert de strijd van de families van Romeo en Julia. Volledig daarmee contrasterend is een uiterst fijnzinnig opgezette, delicate liefdesscène, waarvan de melodie wordt overgenomen door fluiten en hobo's die hem uitbouwen tot een allesomvattende vervoering welke echter door het 'strijd'-thema wordt overspeeld. In de doorwerking naar de finale horen we het gevecht tussen de beide partijen en het werk eindigt met een koraalachtige melodie van de blazers, waarmee de componist de verlossing van de geliefden uit het aardse bestaan heeft willen schilderen en hun uiteindelijke vereniging in de dood. Niet alle aspecten van de tragedie zijn in dit symfonisch gedicht opgenomen. Dat was wel het geval bij de allereerste versie die Tsjaikowsky in 1869 schreef, maar het aanvankelijk geringe succes van het werk dient te worden toegeschreven aan de toen zeer uitvoerige lengte ervan. De componist zelf schijnt er toch niet geheel en al vrede mee te hebben gehad getuige het vocale duet, gebaseerd op het hoofdthema van deze ouverture-fantasie dat na zijn overlijden tussen zijn papieren werd gevonden. Men heeft hieraan de gevolgtrekking ontleend dat Tsjaikowsky een opera over dit onderwerp wilde schrijven, waarin hij zijn ouverture-fantasie zou verwerken.

Giuseppe Verdi: I vespri siciliani

Met werken als *Nabucco*, *Rigoletto*, *Il Trovatore* en *La Traviata* had Giuseppe Verdi zich reeds een wereldnaam verworven, toen hij de opdracht ontving om speciaal voor de Wereldtentoonstelling van 1855 te Parijs een opera te schrijven. Het werd *Les Vêpres siciliennes* op een libretto dat oorspronkelijk was geschreven door Charles Duveyrier en daarna zeer handig herschreven door Eugène Scribe. Deze laatste verzuumde echter Verdi mee te delen dat hij hetzelfde libretto al eens aan Donizetti had gegeven voor diens opera *Il Duca d'Alba*, maar deze had door zijn overlijden het werk onvoltooid achtergelaten. *Les Vêpres siciliennes* betekende tevens het officiële debuut als componist van Verdi in Parijs, hoewel voordien, in november 1847, de componist zijn opera *I Lombardi* reeds voor Parijs had omgewerkt onder de titel *Jérusalem*.

Verdi zelf stond met deze opdracht voor een uiterst moeilijke opgave. Allereerst moest hij werken met een libretto in een voor hem vreemde taal, verder kon hij niet overweg met Roqueplan, de directeur van de Parijse Opéra, en dan was er nog het onderwerp van de opera zelf, dat de plotselinge opstand behandelt van de Siciliaanse patriotten op 20 mei 1282 tegen de Franse overheersers die zonder verdere plichtplegingen volledig in de pan worden gehakt en vervolgens in zee gedreven. Een onderwerp dat voedsel te over gaf aan alle componisten en critici die naijverig op Verdi waren en die daarin een mooie aanleiding zagen hem fel te bekritisieren. Tot overmaat van ramp moest de première enkele maanden worden uitgesteld omdat de prima donna van de Opéra, Jeanne Cruvelli, vlak voor de oorspronkelijke eerste uitvoering een aanval van haar beruchte excentriciteit kreeg en gewoon verdween om eerst na een maand of twee weer op te duiken.

Maar ondanks dit alles was het succes in Parijs zo groot dat *Les Vêpres siciliennes* er 50 uitvoeringen beleefde. Het werk was inmiddels ook in Italië gegeven (eerste voorstelling in het Italiaans op 26 december 1855 te Parma) waar het uiteindelijk beter repertoire wist te houden dan in Frankrijk. Alle voorstellingen na die eerste jaren zijn dan ook in het Italiaans gegeven en onder de Italiaanse titel *I vespri siciliani* is het werk bekend gebleven. Heden ten dage wordt het werk nog maar zelden opgevoerd, hoewel de aria van Procida 'O tu, Palermo', de Bolero van Elena 'Mercé, dilette amiche' en de ouverture tot het meest bekende opera-repertoire behoren. Wat de ouverture betreft kan zonder overdrijven worden gesteld dat deze tot de beste uit Verdi's gehele oeuvre behoort. Als gebruikelijk is hij samengesteld uit een aantal thema's welke in de opera voorkomen, zoals dat van het hoogtepunt van de opera: het duet uit de derde akte tussen Monforte (bariton) en Arrigo (tenor).

Giuseppe Verdi: *Un ballo in maschera*

Na *I vespri siciliani* schreef Verdi in 1857 *Simon Boccanegra* en werkte hij in datzelfde jaar zijn uit 1850 stammende opera *Stiffelio* om tot *Aroldo* onder welke titel dit werk in 1857 ook aan het Teatro Nuovo te Rimini werd opgevoerd. Twee jaar later ging de wereldpremière van zijn volgende, werkelijk belangrijke opera: *Un ballo in maschera* in het Apollotheater te Rome. Maar voordien waren er vele moeilijkheden geweest met de toen in Italië uitermate strenge censuur, die verbood om een koningsmoord op het toneel voor te stellen. Verdi had zijn nieuwste opera namelijk gebaseerd op een historisch drama van Scribe: *Gustave III*, waarin deze Zweedse koning tijdens een gemaskerd bal wordt vermoord. Maar door de handeling te verplaatsen naar Noord-Amerika en van de Zweedse koning de Engelse gouverneur van Boston te maken, wist hij uiteindelijk de moeilijkheden te omzeilen.

De tragische liefde tussen deze gouverneur Riccardo en Amelia, de vrouw van zijn secretaris Renato, vormt het onderwerp van *Un ballo in maschera*. Teneinde van haar onmogelijke liefde te worden genezen vraagt Amelia hulp aan de waarzegster Ulrica en deze raadt haar aan zich om middernacht naar het galgenveld te begeven om een daar groeiend magisch kruid te plukken. Amelia begeeft zich op de voorgestelde tijd naar het galgenveld en met deze scène opent de tweede akte van *Un ballo in maschera*.

Amelia:

Ecco l'orrido campo ove
s'accoppia
al delitto la morte!
Ecco là le colonne...
La pianta è là, verdeggia al piè.

S'inoltri!
Ah, mi si aggela il core!
Sino il rumor de'passi miei, qui
tutto
m'empie di riccapriccio e di
terrore!
E se perir dovessi?
Perire! ebbene, quando la sorte
mia,
Il mio dover tal è, s'adempia e sia.

Ma dall'arido stelo divulsa
come avrò di mia mano
quell'erba,
e che dentro la mente convulsa
quell'eterea sembianza morrà

che ti resta, perduto l'amor...

che ti resta, mio povero cor!
Oh! chi piange, qual forza
m'arresta?
m'attraversa la squallida via?
Su, corraggio... e tu fatti di
pietra,
non tradirmi, dal pianto ristà;
o finisci di battere e muor,
'annienta, mio povero cor!

Mezzanotte! Ah, che veggo?
una testa
di soterra si leva... e sospira!
Ha negli occhi il balena dell'ira
e m'affisa e terribile sta!

Dah! mi reggi, m'aita, o Signor!
miserere d'un povero cor!
O Signor, m'aita, o Signor!
miserere, miserere, ah!
miserere d'un povero cor!

Hier is de afschuwelijke plek
waar de misdaad
gevolgd wordt door de dood!
Daar staat de galg...
Daar is de plant, groen groeiend
aan de voet.

Nu verder!
O, mijn hart is koud van angst!
Zelfs het geluid van mijn
voetstappen, alles hier
vervult mij met angst en afschuw!
En als ik zou sterven?

Sterven, goed, als dat mijn lot is,
mijn plicht, laat het dan zo zijn.

Maar als ik van de verdroogde
stengel
met mijn eigen hand het kruid zal
hebben geplukt,
en in mijn verwarde geest
dat hemelse beeld gestorven zal
zijn,

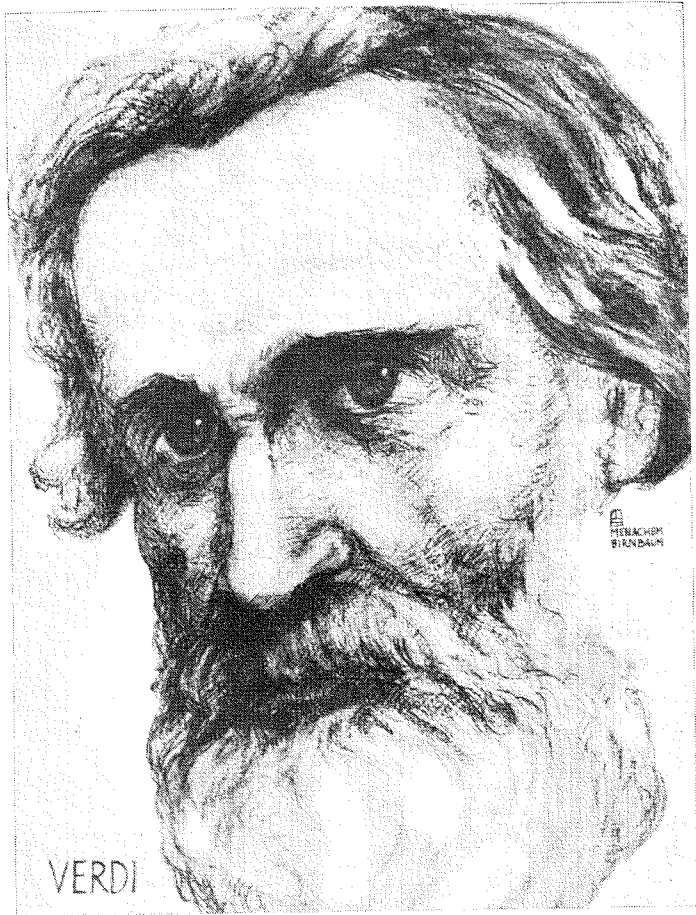
wat blijft je dan over, na de liefde
te hebben verloren...

wat blijft over, mijn arme hart?
O, wie weent, welke kracht houdt
mij tegen?
verspert mijn ellendige weg?

Moed nu... en word tot steen,
verraad mij niet, houd op met wenen;
of houd op met slaan, sterf,
verwoest jezelf, mijn arme hart!

Middernacht! O, wat zie ik?
Een hoofd
rijst uit de grond op... en zucht!
Woede vlamt uit zijn ogen
en het staart mij verschrikkelijk en
stil aan!

O, red mij, help mij, o Heer!
heb erbarmen met een arm hart!
O Heer, help mij, o Heer!
erbarmen, erbarmen, o!
erbarmen met een arm hart!

Giuseppe Verdi, naar een tekening door Menachem Birnbaum

Giuseppe Verdi: La forza del destino

Na *Un ballo in maschera* was Verdi's positie als toonaangevend operacomponist van zijn tijd verzekerd. Tot in Rusland toe werden zijn werken opgevoerd en in 1861 bereikte hem zelfs vanuit Sint-Petersburg, de toenmalige hoofdstad, het eervolle verzoek een opera te schrijven voor de Keizerlijke Opera. Verdi accepteerde en het werd *La forza del destino*, gebaseerd op het gelijknamige toneelstuk van Don Angelo de Saavedra, graaf van Rivas, waaruit door Francesco Piave het libretto werd samengesteld. Van het werk bestaan twee versies: de eerste die op 10 november 1862 te Sint-Petersburg werd opgevoerd en die welke voor de eerste maal op 20 februari 1869 aan de Scala te Milaan werd opgevoerd. Deze laatste versie is de algemeen bekende en overal gespeelde geworden en bevat ook de zo bekende ouverture, welke bij de eerste versie nog slechts een kort voorspel was.

Het meest beroemde fragment uit *La forza del destino* is zonder twijfel de grote sopraanaria uit de vierde akte: 'Pace, pace'. Leonora, dochter van de Markies van Calatrava, is in een klooster gevluht nadat haar vader door haar minnaar Don Alvaro bij ongeluk is gedood tijdens een poging van de geliefden om samen te vluchten. Zij leeft er anoniem, als kluizenaar in een grot, maar de gedachte aan haar geliefde Alvaro wil niet van haar wijken.

Leonora:

Pace, pace, mio Dio, pace,
mio Dio.
Cruda sventura
m'astringe, ahimè, a languir;
come il di primo da tant'anni dura

profondo il mio soffrir.
Pace, pace, mio Dio, pace,
mio Dio.
L'amai, gli è ver,
ma di beltà e valore

cotanto Iddio l'ornò,
che l'amo ancor, nè togliermi
dal core
l'immagin sua saprò.
Fatalità, fatalità, fatalità!
Un delitto
disgiunti n'ha quaggiù!
Alvaro, io t'amo,
e su nel cielo è scritto

non ti vedrò mai più!
Oh, Dio, Dio fa ch'io muoia;
chè la calma può darmi morte sol.

Invan la pace qui sperò
quest'alma
in preda a tanto duol,
in mezzo a tanto duol.

Misero pane, a prolungarmi vieni
la sconsolata vita.

Ma chi giunge?
Chi profanare ardisce il sacro
loco?
Maledizione! Maledizione!

Vrede, vrede, mijn God,
schenk mij vrede.
Wreed ongeluk
dwingt mij hier te lijden;
Hoeveel jaar reeds wordt mijn
ziel gekweld

door dit lijden.
Vrede, vrede, mijn God,
schenk mij vrede.
Ik hield van hem, het is waar,
maar de hemel heeft hem zulk
een schoonheid

en moed gegeven,
dat ik nog van hem houd en zijn
beeld
niet uit mijn hart kan verbannen.
Welk een tragedie
dat een fataal ongeluk
ons uit elkaar heeft gedreven!
Alvaro, ik houd van je,
en onder deze hemel staat
geschreven

dat ik je nooit weer zal zien!
O, God, God, laat mij sterven;
want alleen in de dood kan ik rust
vinden.

Tevergeefs zoekt mijn ziel rust
maar hij is ten prooi
aan een lang en bitter verdriet.

Armzalig brood, je dient alleen maar
om mijn verwenste leven te
verlengen.

Maar wie nadert daar?
Wie waagt het deze heilige plek te
schenden?
Wees vervloekt! Wees vervloekt!

Umberto Giordano : Andrea Chenier

Bij de prijsvraag, welke de Italiaanse muziekuitgever Sonzogno in 1889 uitschreef voor een opera-eenakter en die door Mascagni met zijn *Cavalleria rusticana* werd gewonnen, dong ook Umberto Giordano mee. Zijn inzending (de thans volkomen vergeten opera *Marina*) kreeg geen prijs, maar vestigde wel de aandacht op de jonge componist. Hij schreef in totaal tien opera's, vrijwel zonder uitzondering in de verismo-stijl, die na Mascagni zulk een opgang maakte. De meest bekende daarvan zijn geworden *Fedora* (1898) en vooral *Andrea Chenier*, op een tekstboek van Luigi Illica (die ook o.m. de libretti voor Puccini's *Bohème*, *Butterfly* en *Tosca* schreef). De opera is gebaseerd op een historische figuur, de dichter André Chénier (1762-1794) die in Constantinopel uit Frans-Griekse ouders werd geboren, in Frankrijk opgroeide, in het leger en de diplomatieke dienst ging en in 1790, na het begin van de Revolutie, naar Parijs terugkeerde. Hij schreef politieke vlugschriften en werd gevangengenomen en onder de guillotine ter dood gebracht op 25 juli 1794. Zijn leven en sterven hebben tal van dichters, schilders en beeldhouwers geïnspireerd en zo ook Illica en Giordano, die rond hem een romance hebben gegeven waarin tal van niet-historische, doch wel zeer boeiende figuren zijn ingevoerd. Een van hen is de jonge Maddalena di Coigny, dochter van de Graaf di Coigny, die hem tijdens het laatste bal in haar ouderlijk kasteel heeft leren kennen.

Tijdens het proces tegen Chenier in de derde akte van het werk, komt zij voor zijn leven smeken bij Gérard, voormalig lakei van de Coigny's en thans volksleider, die reeds jarenlang heimelijk op haar verliefd is geweest. Zij doet hem het trieste relaas van haar leven sinds het begin van de Revolutie en biedt tenslotte zichzelf aan Gérard aan om aldus de vrijheid van Chenier te kunnen kopen.

Maddalena :

La mamma morta
m'hanno alla porta
della mia stanza!
Moriva e mi salvava!
Poi a notte alta, io con Bersi
errava,
quando, ad un tratto, un livido
bagliore
guizza e rischiara innanzi á'
passi miei
la cupa via!
Guardo... Bruciava il loco di
mia culla!
Così fui sola! E intorno nulla!
Fame e miseria!
Il bisogno, il periglio!
Caddi malata!
E Bersi, buona e pura,
di sua bellezza ha fatto
un mercato, un contratto per me!
Porto sventura
a chi bene mi vuole!
Fu in quel dolore
che a me venne l'amor!
Voce piena d'armonia
e dice: 'Vivi ancora!
Io son la vita!
Ne'miei occhi è il tuo cielo!
Tu non sei sola! Le lagrime tue
io le raccolgo!
Io sto sul tuo cammino
e ti sorreggo!
Sorridi e spera! Io son l'amore!
Tutto intorno è sangue e fango?
Io son divino!
Io son l'oblio...
Io sono il dio,
che sopra il mondo
scende da l'empireo,
fa della terra un ciel...
Ah! Io son l'amore!
Io son l'amor, l'amor.'

Mijn moeder werd gedood
op de drempel
van ons huis!
Door haar dood redde zij mij!
's Avonds vluchtte ik toen met
Bersi,
en zag plotseling een helle gloed
opvlammen en de donkere weg
verlichten
voor mijn onzekere voetstappen!
Ik keek... het huis waarin mijn
wieg stond, brandde af!
Ik was alleen!
Honger en armoede!
Nood, gevaar!
Ik werd ziek!
En Bersi, zo goed en edel,
verkoch haar schoonheid
opdat ik kon blijven leven!
Ik breng ongeluk
aan wie mij goed wil doen!
Het was tijdens dit lijden
dat de liefde tot mij kwam!
Een stem vol muziek
heeft gesproken: 'Leef door!
Ik ben het leven!
Jouw hemel is in mijn ogen!
Je bent niet alleen! Je tranen
zal ik drogen!
Ik ben bij je
en zal je ondersteunen!
Lach en hoop! Ik ben de liefde!
Ben je omringd door bloed en vuil?
Ik ben goddelijk!
Ik ben de vergetelheid...
Ik ben de god,
die afdaalt naar de wereld
uit het imperium,
en van de aarde een hemel maakt...
Ah! Ik ben de liefde!
Ik ben de liefde, de liefde.'

Hector Berlioz: Hongaarse mars

Hector Berlioz heeft gedurende zijn gehele leven een grote liefde gekoesterd voor de werken van Shakespeare en Goethe, van welke laatste dichter vooral diens *Faust* diepe indruk op hem heeft gemaakt. Hij leerde het werk in 1828 kennen in de Franse vertaling van Gérard de Nerval en deze vertaling gebruikte hij ook als basis bij het componeren van zijn dramatische legende in vier delen, op. 28: *La damnation de Faust*. Reeds in hetzelfde jaar 1828 begon hij aan de compositie, die hij later verschillende malen omwerkte tot op 6 september 1846 de eerste uitvoering werd gegeven in de Opéra-Comique te Parijs. Drie delen uit dit werk zijn, tot een soort suite verenigd, een min of meer zelfstandig leven gaan leiden in de concertzaal: de Hongaarse mars, de Danse des sylphes en het Menuet des follets. De Hongaarse mars besluit het concert van hedenavond en in het originele werk weerklinkt hij als besluit van het eerste deel, waarin we Faust alleen vinden op een vlakte in Hongarije, waar hij moraliseert over de terugkeer van de lente, symbool van de eeuwige jeugd. Het vrolijk zingen en dansen van de boeren vermeerderd slechts zijn bitterheid en ook het daarna voorbijtrekkende leger laat hem koud, 'ongevoelig voor roem en eer'. Dit leger trekt voorbij onder de tonen van een mars, waarvan het thema in Hongarije bekend staat onder de naam Rakoczy, zeer oud is en het strijdlid vormt van de Hongaren.

Dat Berlioz de eerste scène van zijn *Damnation de Faust* in Hongarije laat spelen, vindt overigens alleen zijn oorzaak in het feit, dat hij deze mars reeds eerder had gecomponeerd en hem ergens in wilde gebruiken...

Maar het is een zeer effectief en pakkend stuk muziek, dat, na een inleidende fanfare, zacht begint, als komt het leger uit de verte aan. Dan volgt een symfonische ontwikkeling van het hoofdthema dat steeds verder wordt uitgebouwd en eindigt met machtige fortissimo-passages voor de tuba's en trombones. De mars besluit met een reprise van een verkorte versie van het hoofdthema.

K. A. P.

Hector Berlioz

HECTOR BERLIOZ EN 1845.
Portrait lithographié fait à Vienne par Prinzhofer.

Hector Berlioz, naar een lithografie uit 1845 door Prinzhofer

Wordt donateur van het Concertgebouworkest!

In het jubileumseizoen 1962/63 werd de Stichting Donateurs van het Concertgebouworkest opgericht.

Deze Stichting steunt – waar nodig – het orkest en zijn leden. Weliswaar worden belangrijke subsidies aan ons orkest door de overheden verleend, maar deze moeten uiteraard bepaalde regels stellen en beperkingen opleggen.

Daarom doet de Stichting nogmaals een dringend beroep op alle vrienden van het Concertgebouworkest die nog géén donateur zijn, om thans als donateur toe te treden.

De jaarlijkse donatie bedraagt voor individuele donateurs slechts minimaal f 12,50. Voor bedrijven, die zich als z.g. bedrijfsdonateur wensen te laten inschrijven bedraagt de donatie minimaal f 125,—.

De Stichting brengt de erkentelijkheid voor Uw deelneming in stoffelijk opzicht tot uitdrukking door jaarlijks een exclusieve premie beschikbaar te stellen.

De afgelopen jaren werden achtereenvolgens bijzondere grammofonplaten en een reeks fraai geïllustreerde boekjes over het orkest aangeboden.

U kunt Uw aanmelding ongefrankeerd insturen aan:

Stichting Donateurs van het Concertgebouworkest

Antwoordnummer 1889

Amsterdam-1007,

na ontvangst waarvan U nader bericht zal worden toegezonden.

CONCERTGEBOUWORKEST

Eerste viool

Herman Krebbers
Jo Juda
Jean Louis Stuurrop
Jo Hekster
Joël Waterman
Wim Schrier
Marten Haitjema
André van Aalst
Wiel Peeters
Hans Speth
Johan Kracht
Nobuyuki Shioda
Hiu Kian Pin
Henk Schram
Piet Lamberts
Yuriya Pieterse-Saita
Eiji Okada
Linda Ashworth
Han de Wit

Tweede viool

Jan Düring
Jo Jacobs
Karel Hüskens
Gerard den Hertog
Dolf Bettelheim
Vacature
Masako van Brederode-Fujii
Hanna van Hal
Willem Rijksbaron
Hanny Nielsen-Scheffelaar
Klots

Albert Blanket
Vacature

Kees Hendrikse
Peter Keller
Eleonore Elias
Reiko Sijpkens-Shioyama
Frans Blanket
Yasuko Speth-Okumura
Warwick Lister
Frans Hengeveld

Altviool

Klaas Boon
Karel Schouten
Koen van der Molen
Imer Saracoglu
Jan Jager
Louis Metz
Johan Giskes
Adriaan Schutter
Joris Bruynjé
George Szende
Renate Thiel-Weis
Laurel van Gellekom-
Ramsay
Pieter Roosenschoon

Violoncel

Tibor de Machula
Jean Decroos
Henk Sekreve
Lim Kek Beng
Wim Straesser
Hans van Weydom
Claterbos
Saskia Boon
Christiaan Norde
Max Rodriguez
Edith Neuman
Dijck Koster
Elena Botez
Hans Vader

Contrabas

Henk Guldemond
Tonny de Gruyter
Cees van der Poel
Jan Reuling
Gerard Ernste
Pim Hascher
Guibert Vrijens
Jo Enders
Fred Nijenhuis

Fluit

Hubert Barwahser
Jan Visser
Paul Verhey
Leo Oostdam

Piccolo en fluit

Hans van de Weyer

Hobo

Cees van der Kraan
Werner Herbers
Carlo Ravelli
Rob Visser

Althobo en hobo

Leo van der Lek

Klarinet

Bram de Wilde
Jan Koene
Piet Honingh
Jaap Moelker

Basklarinet en klarinet

Geert van Keulen

Fagot

Brian Pollard
Joep Terwey
Frans Odijk
Kees Olthuis

Contrafagot en fagot

Kees Krom

Hoorn

Jan Bos
Adriaan van Woudenberg
Marinus Clarijs
Sijmen van Brederode
Gerben Sikkema
Jaap Prinsen
Iman Soeteman

Trompet

Marinus Komst
Willem Groot
Klaas Kos
Freddy Grin
Henk Minderman
Epke van der Valk

Trombone

Hans Maassen
Kees Blokker
Jacques Banens

Bastrombone

Henk van Bergen

Tuba

Donald Blakeslee

Pauken

Jan Labordus
Jan Straatmans
Gerard Schoonenberg

Slagwerk

Gerard Smeekes
Ruud van den Brink
Niels Le Large

Harp

Vera Badings
Sara Vos-Strumphler